

ELŻBIETA ZNAMIEROWSKA-RAKK

STOSUNKI BUŁGARSKO-RADZIECKIE
W PIERWSZYCH MIESIĄCACH PO PAŹDZIERNIKU 1917 r.

Od utworzenia rządu bolszewików w Rosji w październiku 1917 r. do zwycięskiego powstania z 9 IX 1944 r. w Bułgarii stosunki bułgarsko-radzieckie przeszły lata skomplikowanego rozwoju. Generalnie biorąc, można w nich wyodrębnić dwa okresy: pierwszy, zapoczątkowany zwycięstwem rewolucji bolszewickiej, trwał do lipca 1934 r., kiedy to doszło do normalizacji wzajemnych stosunków międzypaństwowych, wyrażonej ustanowieniem stosunków dyplomatycznych i handlowych¹. Data ta wyznacza zarazem początek drugiego okresu w stosunkach bułgarsko-radzieckich, którego cezurę końcową stanowiło obalenie dotychczasowej władzy w Bułgarii i ustanowienie rządu Frontu Ojczyźnianego w konsekwencji powstania wrześniowego z 1944 r.

Jest rzeczą charakterystyczną, że zachowanie ciągłości stosunków dyplomatycznych na linii Sofia – Moskwa w latach 1934 – 1944, oznaczające – z punktu widzenia formalnoprawnego – normalizację stosunków pomiędzy Bułgarią i Związkiem Radzieckim, bynajmniej nie przesądzało o ich pomyślnym rozwoju. W powojennej historiografii państw socjalistycznych podkreśla się wyłącznie nieufność i wrogość bułgarskich kół rządzących wobec polityki radzieckiej. Przemilczając autentyczne cele polityczne Moskwy jako państwa posiadającego swe konkretne interesy, artykułuje się „zawsze pokojową politykę ZSRR zgodną z aspiracjami wszystkich miłujących pokój narodów”. Wedle tego rodzaju schematu, obowiązującego nadal w owym piśmiennictwie, powodem napięcia w stosunkach bułgarsko-radzieckich, zwłaszcza w przededniu i w okresie II wojny światowej, był tylko i wyłącznie antykomunizm Sofii. Przewartościowanie tej jednostronnej oceny – czego należałoby oczekiwać w dobie „głasności” i „pierestrojki” – nie zmienia jednak faktu, że stosunki Bułgarii i Związku Radzieckiego w latach 1934 – 1944 dalekie były od poprawnych.

Zupełnie inny natomiast był klimat na linii Sofia – Moskwa w okresie września 1944 – sierpień 1945 r., kiedy to wprawdzie nie zostały jeszcze wznowione stosunki dyplomatyczne między Bułgarią a Związkiem Radzieckim, lecz nie stanowiło to żadnej przeszkody w rozwijaniu wzajemnych, przyjaznych kontak-

¹ *Bylgaro-sywetski protokol za ustanowjawane na diplomaticzeski odnoszenija meżdu Bylgarija i SSSR, 23 juli 1944*, [w:] *Bylgaro-sywetski odnoszenija i wryzki. Dokumenti i material. 1917 – 1944*, Sofija 1977, s. 406–407. W sprawie ustanowienia stosunków handlowych zob. *Sofijski gradski i okryžen dyrżawen archiw*, f. 3-k, op. 1 a.e. 758 l. 11; *Centralen Dyrżawen Istoriceski archiw* f. 264, op. 5 a.e. 1032, l. 15–19.

tów obu państw, i to w skali dotąd nie spotykanej². Jest rzeczą oczywistą, że charakter stosunków bułgarsko-radzieckich determinowany był więc nie względami natury formalnoprawnej, lecz konkretnymi interesami obu tych państw. O ile bowiem w latach 1917–1944 posunięcia bolszewików, ogólnie biorąc, wywoływały podejrzliwość i nieufność monarchy i rządów bułgarskich, o tyle wspólne interesy Moskwy i rządu Frontu Ojczyźnianego po 9 IX 1944 r. implikowały zbliżenie bułgarsko-radzieckie. Było ono tym skwapliwsze ze strony bułgarskiej, że status byłego satelity III Rzeszy wyznaczał Sofii upośledzone miejsce na arenie międzynarodowej, a pozycja zaprzyjaźnionej Moskwy w koncercie mocarstw bezpośrednio po zakończeniu wojny stwarzała obiecujące nadzieje na przewyżczenie istniejących w tym względzie trudności Bułgarii i wyjście jej na drogę powojennego rozwoju.

Warto podkreślić, że wyodrębnione wyżej dwa okresy w dziejach stosunków bułgarsko-radzieckich: 1917–1934 oraz 1934–1944, nie posiadały bynajmniej charakteru jednolitego; owszem, składały się one z różnych – krótszych lub dłuższych – etapów, które niekiedy ze względu na ich wagę godne są bardziej szczegółowego przedstawienia. Wzbogacona zaś dzięki temu wiedza, poświęcona długotrwałemu i złożonemu procesowi rozwoju stosunków bułgarsko-radzieckich w latach 1917–1944, pozwoliłaby na rezygnację z wielu uproszczonych i powierzchownych sądów na rzecz jego pełniejszej, bardziej pogłębionej interpretacji.

Jeden z tego rodzaju etapów w dziejach stosunków bułgarsko-radzieckich okresu 1917–1934 wyznaczyły pierwsze miesiące po Październiku 1917 r., kiedy to w Rosji powstał rząd bolszewików, dążący do podpisania pokoju ze wszystkimi państwami, a Bułgaria walczyła u boku swych sojuszników z Czwórprzymierza w I wojnie światowej. Na przestrzeni miesięcy od podpisania rozejmu w Brześciu Litewskim 15 XII 1917 r., poprzez wznowienie *de facto* stosunków dyplomatycznych 3 III 1918 r., aż do ich faktycznego zerwania w połowie września tegoż roku, w stosunkach między Bułgarią a państwem radzieckim zaistniały doniosłe fakty i zarysowały się godne odnotowania tendencje.

* * *

Rząd radziecki od początku swego funkcjonowania przystąpił śpiesznie do uregulowania statusu międzynarodowego swego kraju. O ile bowiem zdobycie władzy przez bolszewików nastąpiło w sprzyjających warunkach, które stworzyła I wojna światowa, o tyle utrzymanie, a tym bardziej utrwalanie ich rządów wymagało zawarcia niezwłocznie pokoju. Wszak najszersze poparcie mas uzyskał program rewolucji wyprowadzenia Rosji z toczącej się wojny³, a ponadto wyczerpana wojną i rewolucją Rosja Radziecka nie była w stanie na dłuższą metę kontynuować działań wojennych. Stąd też pierwszym aktem polityki zagranicznej rządu bolszewików był słynny *Dekret o pokoju*, uchwalony przez II Zjazd Rad 8 XI 1917 r., w którym wzywano wszystkie państwa walczące do niezwłocznego zawarcia pokoju „bez aneksji i kontrybucji” oraz wyrzeczenia się wojny jako środka rozstrzygania kwestii spornych. Ponadto akt ten ogłaszał wszystkim narodom takie zasady zadeklarowane przez radziecką politykę zagraniczną, jak

² Szerzej na ten temat zob. A. Nakow, *Bylgaro-sywetski odnoszenija 1944–1948*, Sofija 1978, s. 65–107, 112–180, *passim*.

³ J. Pajewski *Historia powszechna 1871–1918*, Warszawa 1967, s. 425–428; P. Johnson, *Historia świata*, Polonia Book Fund LTD 1989, s. 69–71.

równość wielkich oraz małych narodów i państw, nieingerencja w wewnętrzne sprawy innych krajów, internacjonalizm, samostanowienie narodów, pomoc walczącym o wolność i niezależność oraz pokojowe współistnienie państw o różnych ustrojach społecznych⁴. Ten nowy, dotychczas nie znany w świecie katalog pryncypiów zawładnął umysłami wielu warstw społecznych w różnych krajach Europy, stając się jednocześnie silnym czynnikiem rewolucjonizującym masy.

Propozycje pokojowe Rosji Radzieckiej wywołały entuzjazm bułgarskich mas pracujących, połączony z konkretnym działaniem bułgarskich komunistów na rzecz szybkiego wprowadzenia w czyn owej oferty. Dnia 23 XI 1917 r. frakcja parlamentarna tesniaków (odłam komunistyczny Bułgarskiej Partii Robotniczej) pod przewodnictwem Dymitra Błogojewa przesłała rezolucję do premiera i przewodniczącego Zgromadzenia Narodowego, w której nalegano na zwołanie specjalnego posiedzenia parlamentu celem rozpatrzenia i przyjęcia radzieckich propozycji pokojowych⁵. W trzy dni później na łamach organu prasowego tesniaków „Rabotniczieski westnik” stwierdzano, że oferta nowego, rewolucyjnego rządu rosyjskiego stanowi akt o wielkiej doniosłości historycznej, oznaczający, że państwo radzieckie zrywa definitywnie z imperialistyczną polityką wojenną Rosji i zarazem usuwa wszelkie wątpliwości narodów innych państw walczących w odniesieniu do pokojowych celów polityki zagranicznej rządu bolszewików⁶.

Konsekwentny nacisk części bułgarskiego społeczeństwa, inspirowanego przez komunistów, a także przenikanie ze Wschodu rewolucyjnych nastrojów społecznych⁷, wzmagających się pod wpływem długotrwałych, wyczerpujących działań wojennych i ruiny gospodarczej — wszystko to groziło wybuchem zamieszek wewnątrz kraju, co rząd i monarcha musieli brać pod uwagę. Jednakże do podjęcia decyzji na rzecz przystąpienia do rokowań rozejmowych z rządem bolszewików skłoniło rząd Wasyla Radosławowa głównie stanowisko sojuszników Bułgarii z Czwórprzymierza. Trzeba przy tym dodać, że nowa władza w Rosji, pragnąc przede wszystkim znormalizować swe stosunki z rządami mocarstw Ententy, jako sojusznikami Rosji w I wojnie światowej, przesłała do nich notę dnia 21 XI 1917 r., zawierającą konkretną propozycję dotyczącą zawarcia natychmiastowego rozejmu i rozpoczęcia rokowań w sprawie podpisania w bliskiej przyszłości traktatu pokojowego⁸. Jednakże oferta radziecka została przez Ententę zignorowana, zgodnie z obraną przez Zachód linią bojkotu rządu bolszewików. W tej przymusowej sytuacji Moskwa zwróciła się z propozycją pokojową do państw centralnych⁹, które mając na uwadze zamrożenie działań wojennych na froncie wschodnim i skupienie wszystkich swych sił na froncie zachodnim — zdecydowały się na rozmowy pokojowe z rządem bolszewików.

⁴ W. I. Lenin, *Syczinenija*, t. 26, Sofija 1954, s. 241–244.

⁵ *Stenografski dnewnici na XVII Obyknoweno Narodno Sybranie, IV redowna sesija*, Sofija 1930, s. 145 (daty są podane według nowego stylu).

⁶ „Rabotniczieski westnik”, 13 XI 1917.

⁷ Hasła rewolucyjne szczególnie rozprzestrzeniły się w armii na froncie wschodnim. Por. *Byłgarno-sywetski odnoszenija...*, s. 32–33.

⁸ *Dokumenty wnieszniej politiki SSSR*, t. I, Moskwa 1957, s. 16–17.

⁹ P. Łossowski, *Republika Radziecka wobec problemu wojny i pokoju na przełomie lat 1917–1918*, [w:] *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, t. XIII, Warszawa 1976, s. 5–6.

Przebieg rokowań rozejmowych pomiędzy delegacją radziecką a przedstawicielami wojskowymi Niemiec, Austro-Węgier, Turcji i Bułgarii, rozpoczętych 3 XII 1917 r. w Brześciu Litewskim nad Bugiem, nie wskazywał wszakże na rychłe dojście do porozumienia. Stąd też komuniści bułgarscy, bacznie obserwujący pertraktacje brzeskie, uznali za konieczne ponowienie apelu do swego rządu, tym razem o szybkie sprecyzowanie warunków rozejmu i pokoju. Przemawiając na forum Zgromadzenia Narodowego podczas posiedzenia w dniu 14 XII 1917 r. Dymitr Błagojew oświadczył, że „właśnie Bułgaria ma największy interes w tym, aby natychmiast i bez jakiegokolwiek rezerwy wypowiedzieć się co do warunków rozejmu i pokoju, gdyż dzięki skróceniu czasu działań wojennych szybciej mogłaby odzyskać to, o co zabiegała”¹⁰. Przywódca bułgarskich komunistów miał tu na myśli utracone w wyniku wojen bałkańskich terytoria: Dobrudżę Południową oraz części Macedonii, które w rezultacie przegranej przez Bułgarię wojny międzysojuszniczej, w myśl traktatu bukareszteńskiego z 10 VIII 1913 r., przypadły w udziale Rumunii, Serbii i Grecji. Ziemie te car Ferdynand i rząd Wasyla Radosławowa usiłowali przyłączyć do Bułgarii *manu militari*, przy pomocy koalicji niemieckiej w czasie I wojny światowej. Partia komunistyczna natomiast opowiadała się za pokojowym rozstrzygnięciem przynależności owych spornych terytoriów i za tym optował Błagojew. W swym przemówieniu stwierdził on także, że parlament bułgarski winien rozważyć warunki rozejmu i pokoju przedstawione mu przez premiera i zdecydować, które z nich Bułgaria ma przyjąć¹¹. Tak więc przywódca tasniaków upominał się o prawo bezpośredniego uczestniczenia przedstawicieli całego narodu w tym tak doniosłym wydarzeniu, jakim było podpisanie porozumienia rozejmowego i traktatu pokojowego z Rosją Radziecką.

Sprawie przyspieszenia i zarazem jawności prowadzonych z rządem bolszewików rokowań rozejmowych, a w dalszej perspektywie — pokojowych, służyły także organizowane z inicjatywy bułgarskich komunistów zebrania i wiece, na których informowano o bieżącej sytuacji w pertraktacjach rozejmowych w Brześciu Litewskim i wzywano społeczeństwo do walki o szybkie zawarcie przez rząd sprawiedliwego i demokratycznego pokoju z Rosją Radziecką¹². Jedną z największych tego rodzaju akcji był wiec odbyty 15 XII 1917 r. w Sofii z udziałem Dymitra Błagojewa i Georgi Dymitrowa, na którym przyjęto uchwałę zawierającą braterskie pozdrowienia dla proletariatu rosyjskiego i zapewnienie, że ich sprawę robotnicy bułgarscy traktują jak swoją własną. Dalej rezolucja stwierdzała, że szybkie zawarcie porozumienia rozejmowego i traktatu pokojowego z Rosją Radziecką jest najgorętszym pragnieniem szerokich mas w Bułgarii oraz wzywała rząd do wydania rozkazu o niezwłocznym zawieszeniu broni na wszystkich frontach i rozpoczęcia negocjacji celem podpisania ogólnego pokoju „bez aneksji i kontrybucji”, opartego na prawie narodów do samostanowienia. Analogicznie do wystąpienia Dymitra Błagojewa 14 XII w Zgromadzeniu Narodowym rezolucja postulowała, aby pertraktacje pokojowe toczyły się jawnie, na oczach całego narodu, i by parlament niezwłocznie określił warunki pokoju Bułgarii zgodnie z propozycją radziecką, a ponadto

¹⁰ *Bylgaro-sywetski odnoszenija...*, s. 22–23.

¹¹ Tamże.

¹² C. Nikołow, *Welikijat Oktomwri i rewolucjonnoto dwizenie w Bylgarija (1917–1924)*, [w:] *Oktomwri i Balkanite*, Sofija 1977, s. 21.

przywrócił konstytucję, zniósł stan wojenny, cenzurę i dał pełną swobodę narodowi bułgarskiemu wypowiedzenia się na temat warunków pokoju i rokowań prowadzonych w Brześciu Litewskim¹³.

Zadziwiająca jest zbieżność owego sofijskiego wiecu z datą podpisania układu rozejmowego w Brześciu Litewskim pomiędzy z jednej strony Rosją Radziecką a z drugiej – z państwami centralnymi: Niemcami, Austro-Węgrami, Bułgarią i Turcją. Oczywiście trudno byłoby sądzić, iż sfinalizowanie przeciągających się rokowań w sprawie zawieszenia broni mogło nastąpić bezpośrednio pod presją rezolucji uchwalonej w Sofii tego samego dnia, czyli właśnie 15 XII 1917 r. Jednakże nie sposób nie dostrzec faktu oddziaływania radykalnej postawy społeczeństwa bułgarskiego na stanowisko delegacji rządu Bułgarii przy stole konferencyjnym w Brześciu Litewskim, choć w ostatecznym rozrachunku decydowało stanowisko sojuszników z Czwórprzymierza.

Porozumienie rozejmowe podpisane w Brześciu Litewskim składało się niejako z dwóch części. Pierwsza z nich precyzowała ogólne warunki zawieszenia broni pomiędzy walczącymi stronami, określając m.in. datę i okres przerwania ognia (17 XII 1917 – 14 I 1918 r.) oraz rodzaje sił zbrojnych i obszary podlegające rozejmowi¹⁴. Drugi z kolei dokument stanowiło *Uzupełnienie do układu rozejmowego*, które w odróżnieniu od pierwszego aktu, mającego charakter generalny, regulowało kwestie bardziej szczegółowe. M.in. sygnatariusze doszli do porozumienia w sprawie bezpośredniej wymiany jeńców i inwalidów cywilnych, a wśród nich w pierwszym rzędzie zatrzymanych w czasie wojny kobiet i dzieci do lat 14. Dalej była mowa o polepszeniu położenia jeńców wojennych wszystkich walczących stron. Ponadto przewidywano niezwłoczne wznowienie stosunków kulturalnych i gospodarczych poprzez ustanowienie połączeń pocztowych, wymiany książek i prasy oraz kontaktów handlowych, co – jak stwierdzano w *Uzupełnieniu do układu rozejmowego* – miało służyć ułatwieniu prowadzenia rokowań pokojowych oraz rychłemu przywróceniu normalnego stanu współżycia międzynarodowego. Celem zaś sprecyzowania szczegółowych warunków uregulowania powyższych kwestii powoływano w Piotrogradzie Komisję Mieszaną, w której przewidywano udział przedstawicieli wszystkich zainteresowanych stron¹⁵.

Zawarcie rozejmu z Rosją Radziecką zostało wprawdzie powitane z ulgą i zadowoleniem przez robotników, żołnierzy¹⁶ oraz postępową inteligencję bułgarską, lecz wydarzenie to traktowano jedynie jako preludium do pełnego uregulowania stosunków między obu państwami, czego warunkiem *sine qua non* było podpisanie traktatu pokojowego. Stąd też w dalszym ciągu przywódcy bułgarskiej partii komunistycznej wzywali rząd do niezwłocznego zakończenia

¹³ Centralen Dyrżawen Istoricheski Archiw, f. 173, op. 3 a.e. 170, l. 21; *Istorija na Bylgarskata komunisticheska partija*, Sofija 1984, s. 186.

¹⁴ *Dokumienty wnieszniej politiki SSSR*, t. I, Moskwa 1957, s. 47.

¹⁵ Tamże, s. 52.

¹⁶ Wyjątki z listów żołnierzy bułgarskich do swych rodzin po podpisaniu układu rozejmowego w Brześciu Litewskim: „Największą nowiną jest to, że wszyscy mamy nadzieję zawarcia długo oczekiwanego pokoju z Rosją”. „I ja razem z wami cieszę się bliską perspektywą pokoju, który idzie ze wschodu, od Rosji, i ja wołam z wami: niech żyją nosiciele pokoju”. „Cieszę się, że wczoraj przeczytałem, iż zawarto rozejm z Rosją i rozmawia się o pokoju”, w: Centralen Wytreszen Archiw, f. 40, op. 2 a.e. 959, l. 27–29.

rokowań pokojowych i zawarcia traktatu pokojowego, a równocześnie nadania tej sprawie odpowiedniego do jej rangi rozgłosu¹⁷. Rząd bułgarski bowiem zdawał się wstydliwie skrywać przebieg negocjacji w Brześciu Litewskim, przemilczając w prasie i w Zgromadzeniu Narodowym zarówno treść projektu traktatu, przedstawionego stronie radzieckiej przez delegację bułgarską, jak i sam przebieg negocjacji. Dla bułgarskich kół rządzących, nieufnie nastawionych do władzy bolszewików, rokowania pokojowe w Brześciu Litewskim musiały być rzeczą niełatwą. Oprócz własnych uprzedzeń bowiem do rządu radzieckiego z jednej strony, a z drugiej — nacisków radykalnych odłamów społeczeństwa bułgarskiego w kierunku przyjęcia oferty Rosji Radzieckiej, Sofia zmuszona była również uwzględnić przy stole konferencyjnym stanowisko swych sojuszników z Czwórprzymierza, którym bynajmniej nie odpowiadały warunki pokoju „bez aneksji i kontrybucji”. Licząc się wszakże z nastrojami własnych społeczeństw wymęczonych wojną i podatnych na hasła rewolucji, państwa koalicji niemieckiej nie odrzuciły wprost propozycji bolszewików, lecz ich posunięcia faktyczne, a w szczególności próby porozumienia z Centralną Radą Ukraińską przeciwko rządowi radzieckiemu, unaocznily rzeczywiste zamiary państw centralnych¹⁸.

Około połowy stycznia 1918 r. delegacja niemiecka ультymatywnie przedłożyła stronie radzieckiej warunki aneksjonistycznego pokoju, którego odrzucenie groziło wznowieniem działań wojennych. Rząd bolszewików stanął więc przed koniecznością dokonania trudnego rozstrzygnięcia alternatywy: albo ciężkie warunki pokoju, albo dalsza wojna. Z powodu braku jedności w kierownictwie partii bolszewickiej rozmowy brzeskie przeciągnęły się do 10 II 1918 r., kiedy to delegacja radziecka — wbrew stanowisku Lenina i innych jego bliskich współpracowników — odrzuciła warunki niemieckie, ogłaszając zarazem zakończenie stanu wojny Rosji z państwami Czwórprzymierza. W odpowiedzi na ten passus strona niemiecka — zgodnie zresztą z przewidywaniami przywódcy państwa radzieckiego — wznowiła działania wojenne na froncie wschodnim¹⁹.

Kryzys w rokowaniach pokojowych nie zakłócił jednak prac komisji mieszanej, powołanej w Piotrogradzie przez układ uzupełniający porozumienie rozejmowe. W konsekwencji odnośnie do kwestii stosunków bułgarsko-radzieckich zawarto trzy porozumienia. Dnia 6 I 1918 r. w wyniku rozmów prowadzonych pomiędzy szefem delegacji bułgarskiej, Stefanem Czapraskikowem, a delegacją radziecką na forum podkomisji do spraw połączeń kolejowych i morskich doszło do podpisania porozumienia o wznowieniu nawigacji statków obu państw na Morzach Północnym i Czarnym oraz na Dunaju celem przewozu inwalidów i jeńców cywilnych oraz przesyłek pocztowych i paczek²⁰. Kolejnym dokumentem regulującym wzajemne stosunki była konwencja o wymianie jeńców cywilnych podpisana w Piotrogradzie dnia 11 II 1918 r. Przewidywała ona wymianę wszystkich kobiet i dzieci, chłopców poniżej 16 roku życia oraz mężczyzn powyżej 45 roku życia, którym zezwalało na zabranie rzeczy osobistych oraz narzędzi niezbędnych do wykonywania zawodu, a także zapewniano wyżywienie

¹⁷ *Stenografski dnewnici...*, s. 219.

¹⁸ Łossowski, *Republika Radziecka wobec problemu wojny i pokoju...*, s. 10.

¹⁹ Tamże, s. 10–11.

²⁰ *Byłgaro-sywevski odnoszenija...*, s. 34.

i bezpłatny przejazd do swych rodzinnych stron²¹. Szczególnie ważne znaczenie dla strony bułgarskiej miał fakt, iż prawo powrotu uzyskali wszyscy mieszkańcy Dobrudży bez względu na wiek i płeć, którzy zostali stamtąd przymusowo usunięci w latach 1916–1917. Dawało to bowiem Bułgarii możliwość powiększenia uszczuplonej w czasie wojny liczby ludności bułgarskiej w Dobrudży Południowej, co w przyszłości miało stanowić etniczne uzasadnienie aspiracji Sofii do tej prowincji. Trzecim wreszcie dokumentem bułgarsko-radzieckim podpisanym w rezultacie prac komisji mieszanej była umowa, podpisana 14 II 1918 r., o wznowieniu łączności pocztowej, telegraficznej i morskiej, w myśl której ustanawiano bezpośrednią komunikację telegraficzną, wymianę przesyłek zwykłych i poleconych, druków, pism i paczek oraz wznawiano łączność pomiędzy bułgarskimi i rosyjskimi portami na Morzu Czarnym i Dunaju²².

Na tak przygotowanym gruncie zawarto wreszcie 3 III 1918 r. w Brześciu Litewskim zbiorowy traktat pokojowy pomiędzy Rosją Radziecką a Niemcami, Austro-Węgrami, Bułgarią i Turcją. Tak więc pod owym wspólnym dokumentem podpisy złożyli członkowie delegacji rządu bolszewików obok przedstawicieli rządów Niemiec, Austro-Węgier, Turcji i Bułgarii. Jednakże motywy i cele działania owych dwóch stron różniły się zasadniczo. Dla Rosji Radzieckiej zawarcie pokoju było pilną koniecznością, gdyż w owym czasie nie posiadała ona żadnej siły zbrojnej, mogącej się skutecznie przeciwstawić armii niemieckiej, a chodziło przecież nie tylko o obronę ojczyzny, ale także o uratowanie zagrożonego „dzieła rewolucji”. Jak w 1917 r. sytuacja wojenna była czynnikiem sprzyjającym rewolucyjnemu zrywowi, tak po powstaniu już rządu bolszewików i zawarciu rozejmu dalsza wojna mogłaby unicestwić władzę proletariatu w Rosji. Pokój zatem dawał Rosji Radzieckiej nieodzowny okres wytchnienia, a zarazem możliwość skoncentrowania wszystkich swych sił na utrwaleniu przemian rewolucyjnych dokonujących się wewnątrz kraju. Ponadto strona radziecka pragnęła pokoju bez aneksji i kontrybucji, na podstawie prawa każdego narodu do niepodległości. Z kolei Niemcom pokój także był potrzebny, bo tylko wówczas mogli oni uderzyć z całą siłą na zachód i narzucić państwowi Ententy kompromis, a Europę Wschodnią i Bliski Wschód poddać swej imperialistycznej ekspansji. Jednakże – w przeciwieństwie do Rosji Radzieckiej – strona niemiecka mogła sobie pozwolić na kontynuowanie działań wojennych mając realną przewagę nad przeciwnikiem, a co za tym idzie – mogła grać na zwłokę. Stąd też w ostatecznym rozrachunku stroną głównie zabiegającą o zakończenie stanu wojny była Rosja Radziecka, zmuszona do przyjęcia dyktatu niemieckiego w postaci grabieżczych warunków pokoju²³.

Zawarcie pokoju w Brześciu Litewskim przyniosło również istotne korzyści polityczne, militarne i gospodarcze Bułgarii, która wyzwoliła się od konieczności prowadzenia uciążliwej i niepopularnej wojny z Rosją. Dla gospodarki i armii bułgarskiej wyczerpanej długotrwałymi walkami stanowiło to ogromną ulgę, zaoszczędzając Bułgarom dalszych strat materialnych i ludzkich. Pokój z Rosją Radziecką wreszcie rozładowywał napięcie społeczne w Bułgarii, dając nadzieję rychłego zakończenia wojny.

²¹ Tamże, s. 39.

²² Tamże, s. 42–45.

²³ Łossowski, *Republika Radziecka wobec problemu wojny i pokoju...*, s. 6 n.

Analogicznie do układu rozejmowego również traktat pokojowy, ze względu na swój zbiorowy charakter, przewidywał zawarcie tego samego dnia specjalnych porozumień, regulujących kwestie szczegółowe pomiędzy z jednej strony Rosją Radziecką a z drugiej — każdym z państw centralnych. Były to tzw. układy uzupełniające, które stanowiły nierozłączną część traktatu pokojowego. Bułgarsko-radziecki układ uzupełniający wraz z anulowaniem stanu wojny pomiędzy Bułgarią i Rosją Radziecką ustanawiał faktycznie pomiędzy nimi kontakty dyplomatyczne i otwierał drogę do nawiązania pełnych stosunków dyplomatycznych i konsularnych²⁴. Oznaczało to zarazem faktyczne uznanie rządu bolszewików za pełnoprawny podmiot społeczności międzynarodowej przez rząd bułgarski. Można powiedzieć, iż w ten sposób niejako — niezależnie od intencji bułgarskich kół rządzących — zmywano piętno hańby ciążyące na Bułgarii za włączenie się do wojny po stronie koalicji niemieckiej, a przeciwko Rosji, która wszak tradycyjnie była uważana za wyzwolicielkę narodu bułgarskiego z niewoli tureckiej.

W myśl postanowień owego układu obie strony celem wznowienia stosunków prawnych i handlowych zobowiązywały się zawrzeć odpowiednie konwencje i umowy na miejsce tych, które przestały obowiązywać wskutek wojny. Dalej przewidywano wypłacenie na zasadzie wzajemności odszkodowań za wszelkie szkody i straty oraz zwrot zarekwirowanych majątków. Ponadto nawiązywano do już podpisanych porozumień bułgarsko-radzieckich z 11 i 14 II 1918 r., w szczególności potwierdzając wznowienie łączności pocztowo-telegraficznej, przyznanie odszkodowań obywatelom (bądź ich spadkobiercom) każdej ze stron z tytułu utraty życia lub zdrowia, wreszcie niezwłoczne przeprowadzenie akcji repatriacyjnej inwalidów i innych osób niezdolnych do służby wojskowej; w wypadku zaś jeńców wojennych i innych osób zatrzymanych ustalono dokonanie wymiany. W odróżnieniu wszakże od wspomnianych wyżej porozumień, które traktowały jedynie generalnie o dacie wejścia ich w życie, uzależniając to od bliżej nie określonej akceptacji rządów obu państw, układ uzupełniający do traktatu pokojowego stwierdzał *expressis verbis*, że jego klauzule nabierają mocy obowiązującej jednocześnie z ratyfikacją traktatu pokojowego²⁵.

Wkrótce po podpisaniu traktatu pokojowego w Brześciu Litewskim rząd bułgarski, pomimo niezmiennie negatywnego nastawienia do władzy bolszewików, przystąpił do zorganizowania swego przedstawicielstwa dyplomatycznego w Moskwie. Przedsięwzięcie to obliczone było nie tylko na zabicie kapitału politycznego wewnątrz kraju, lecz także na osiągnięcie konkretnych celów natury ekonomicznej. Konsekwencje przedłużającej się wojny i dokonywanej przez Niemcy grabieży majątku narodowego Bułgarii wymagały bowiem szybkiej pomocy z zewnątrz, a potencjał gospodarczy Rosji Radzieckiej — w rachubach Sofii — mógł być w tym względzie skutecznie wykorzystany.

W depeszy szyfrowanej do Dymitra Rizowa, bułgarskiego ministra pełnomocnego w Berlinie, którego rząd w Sofii postanowił mianować szefem bułgarskiej placówki dyplomatycznej w Moskwie, premier Radosławow informował, że do misji bułgarskiej, wysłanej do stolicy Rosji Radzieckiej, przewiduje się dołączenie

²⁴ *Byłgaro-sywetski odnoszenija...*, s. 45–48.

²⁵ Tamże. Ratyfikacja traktatu pokojowego zawartego pomiędzy rządem radzieckim a państwami Czwórzprzymierza nastąpiła 9 VI 1918 r. w Berlinie.

– oprócz członków przedstawicielstwa dyplomatycznego – również pewnej liczby oficerów i handlowców, których celem miało być zawarcie transakcji żywnościowych oraz jak najszybsze przechwycenie części żywności przypadającej Bułgarii z ogólnej masy aprowizacji zgromadzonej w Rosji przez sojuszników z Czwórprzymierza. „Mam nadzieję – pisał Radosławow – że w ten sposób uda się zaopatrzyć w żywność nasze wojsko”. Ponadto premier uprzedzał Rizowa, aby nie nadawał on tej sprawie rozgłosu, oświadczając przedstawicielom innych państw, że bułgarska misja dyplomatyczna nie ma innego celu oprócz tego, jaki przyświeca Niemcom i Austro-Węgrom²⁶. Sformułowanie bułgarskiego premiera wymownie świadczy o tym, iż Sofia za plecami swych partnerów z koalicji niemieckiej dążyła do zdyskontowania kontaktów handlowych z rządem bolszewików i na tym odcinku bułgarskie koła rządzące usiłowały prowadzić politykę całkowicie niezależną.

W drugiej połowie kwietnia 1918 r. – jeszcze przed ratyfikacją traktatu pokojowego – przedstawicielstwo dyplomatyczne Bułgarii w składzie: D. Rizow jako kierownik placówki, G. Georgijew w charakterze sekretarza oraz członkowie: M. A. Mawrodiew i M. Gerow, przybyło do Moskwy. Jednakże w parę dni potem centrala odwołała Rizowa, a kierownictwo placówki powierzone Stefanowi Czapraskizkowi. Ten wytrawny polityk bułgarski, pełniący już zresztą ważną rolę w negocjacjach na forum Komisji Mieszanej w Piotrogradzie, wzbudzał najwidoczniej większe zaufanie rządu bułgarskiego aniżeli jego poprzednik. Wszak Czapraskizkow dawał dowody lojalności wobec swych mocodawców, gdy np. w trybie pilnym depeszował do premiera 22 I 1918 r., powiadamiając go o nieformalnych, przyjacielskich kontaktach członków kierowanej przez siebie delegacji z bolszewikami i w związku z tym podkreślał konieczność kontrolowania korespondencji swych podwładnych²⁷.

Po objęciu swego urzędu w Moskwie Czapraskizkow – zgodnie z wytycznymi centrali – podjął niezwłocznie rozmowy ze stroną radziecką na temat uzyskania żywności celem złagodzenia ostrego kryzysu aprowizacyjnego w Bułgarii. Nie przejawiając zbytej skwapliwości w nawiązywaniu bliższych kontaktów na płaszczyźnie politycznej, szef bułgarskiej misji dyplomatycznej podczas swego spotkania 3 VI 1918 r. z radzieckim komisarzem spraw zagranicznych Georgijem Cziczerinem dążył przede wszystkim do szybkiego zawarcia konkretnych porozumień handlowych. Owszem, Czapraskizkow przyłączył się do stwierdzenia radzieckiego komisarza o konieczności ustanowienia przyjacielskich kontaktów między Rosją Radziecką a Bułgarią²⁸, lecz ze strony bułgarskiej było

²⁶ Szifrowana telegrama ot ministr-predsedatela W. Radosławow do D. Rizow, pyłnomoszten ministr w Berlin, za otkriwaneto na bylgarski misii w Kiew i Moskwa, w: T. Dobrianow, *Bylgaro-sywetski diplomaticheski odnoszenija 1918–1934*, [w:] *Mezdunarodi odnoszenija*, Sofia 1972, kn. 1 s. 141.

²⁷ „Posiadam bardzo poważne podstawy – pisał Czapraskizkow – by twierdzić, że trzech członków naszej delegacji prowadzi już tutaj niebezpieczną dla Bułgarii propagandę socjalistyczną w porozumieniu z tutejszymi bolszewikami. Oni wszelkimi sposobami starają się i otwarcie oświadczają, że pragną wywołać w krajach Czwórprzymierza taką samą rewolucję socjalistyczną, jak w Rosji [...]. Na razie proszę bardzo o zarządzenie, żeby wszystkie listy osobiste naszych delegatów, które wysłałem przez kuriera [...], były otwarte i poddane cenzurze”. *Bylgaro-sywetski odnoszenija...*, s. 35–36.

²⁸ Szifrowana telegrama ot bylgarskata legacija w Moskwa do ministr-predsedatela W. Radosławow za razgovor mezdru Czapraskizkow i Cziczerin za wyzstanowjawaneto na bylgaro-sywetski

to jedynie czczą deklaracją. O rzeczywistych natomiast zamiarach bułgarskich kół rządzących wobec rządu bolszewików dowodnie świadczyło m.in. wyeksponowanie 21 IV 1918 r. drugiej bułgarskiej misji dyplomatycznej do Kijowa z prof. Iwanem Sziszmanowem na czele w celu nawiązania stosunków z kontrrewolucyjnym rządem ukraińskim, jak też późniejsze ciepłe przyjęcie (28 lipca tegoż roku) przedstawicielstwa owego rządu w Sofii²⁹.

Rząd radziecki niewątpliwie miał świadomość negatywnego nastawienia Sofii do siebie, lecz zdawał się nie zrażać podwójną grą bułgarskich kół rządzących i nadal przychylnie przyjmował inicjatywy bułgarskich dyplomatów dotyczące wznowienia stosunków handlowych. Kwestia ta stanowiła m.in. przedmiot rozmowy przeprowadzonej w Moskwie 5 sierpnia 1918 r. pomiędzy Czapraskim a radzieckim komisarzem handlu zagranicznego – Wrońskim. Szef bułgarskiej misji sondując Wrońskiego co do możliwości wymiany handlowej między obu państwami uzyskał dla gospodarki bułgarskiej obiecujące informacje. W szczególności strona radziecka w zamian za oferowany tytoń bułgarski gotowa była dostarczyć Bułgarii skórę, len oraz tekstylia. Natomiast za bułgarskie produkty żywnościowe Rosjanie proponowali takie towary przemysłowe, jak wełnę, bawełnę, kawę, herbatę, ołów, cynę, gumę do opon samochodowych i in.³⁰ Tak więc wymiana informacji i poglądów pomiędzy Czapraskim a Wrońskim pozwalała na wstępne rozeznanie co do istniejących możliwości i potrzeb handlowych Bułgarii i Rosji Radzieckiej. Ogólnie biorąc, rząd bolszewików – będąc sam w trudnym położeniu ekonomicznym – wyrażał gotowość ustanowienia roboczych kontaktów handlowych z Bułgarią i zapoczątkowania współpracy gospodarczej, korzystnej dla obu stron.

Jednakże rozwój stosunków gospodarczych wymagał pełnego unormowania sytuacji na odcinku dyplomatycznym, czemu wszakże przeszkadzała nieufność i podejrzliwość bułgarskich kół rządzących wobec władzy bolszewików. W dalszym ciągu bowiem nie było radzieckiego przedstawicielstwa dyplomatycznego w Sofii, a gdy w czerwcu 1918 r. Czapraski dowiedział się nieoficjalnie o tym, że rząd bolszewików zamierza wysłać do Bułgarii w charakterze swego przedstawiciela dyplomatycznego aktywnego rewolucjonistę Iwana Kinkiela, postanowił pilnie przestrzec przed nim swych mocodawców. Z depeszy kierownika bułgarskiej misji dyplomatycznej w Moskwie do premiera Aleksandra Malinowa wynikało, że przybycie Kinkiela do Sofii pociągnęłoby za sobą niebezpieczne konsekwencje wskutek uprawiania przez niego propagandy komunistycznej³¹. Reakcja na tę wiadomość ze strony Malinowa była zdecydowana i jednoznaczna: „ze sprawą przysłania do Sofii przedstawiciela radzieckiego nie należy się spieszyć”³². Znamienne było także zachowanie Czapraskiego podczas spot-

diplomaticzeski odnoszenija, w: Dobrianow, *Bylgaro-sywetski diplomaticzeski odnoszenija...*, s. 141–142.

²⁹ W. Chadżinikołow, *Otnošenija meżdu Bylgarija i Sywetskija Syjuz sled Oktomwrijskata rewolucija do normaliziraneto im prez 1934*, „Istoriczeski pregled”, 1954, kn. 4, s. 19; „Mir”, 17 VII 1918, 29 VII 1918.

³⁰ *Bylgaro-sywetski odnoszenija...*, s. 53.

³¹ W depeszy z 25 VI 1918 r. do centrali Czapraski donosił: „Ponieważ dobrze poznałem moich bolszewików, uważam, że przybycie ich przedstawiciela do Sofii doprowadzi nas tylko do nieszczęść. Pomimo obietnic, które by nam dali, że on nie będzie robił propagandy, może Pan być pewien, iż on tylko to będzie czynił”. *Bylgaro-sywetski odnoszenija...*, s. 51.

³² Tamże, s. 51.

kania z zastępcą komisarza spraw zagranicznych, Lwem Karachonem, 17 VII 1918 r.; sprawa wysłania Iwana Kinkiela do Sofii podjęta przez radzieckiego gospodarza została zignorowana przez bułgarskiego gościa, który spieszenie skierował rozmowę na inne tory³³.

Ostatecznie Kinkiel do Sofii nie przybył i stosunki dyplomatyczne Bułgarii i Rosji Radzieckiej nie osiągnęły pełnej normalizacji, zresztą wkrótce położony im został kres. W połowie sierpnia 1918 r. Czapraskow opuścił Moskwę i przyjechał do Sofii celem złożenia raportu premierowi. Jednakże stamtąd już nie powrócił do Rosji Radzieckiej, a jego zastępca – dotychczasowy sekretarz placówki bułgarskiej – Georgijew na rozkaz Niemców został przeniesiony wraz z całym personelem do Pskowa okupowanego przez wojska niemieckie³⁴. Tak więc zerwanie faktycznych kontaktów dyplomatycznych między Bułgarią i Rosją Radziecką nastąpiło bezpośrednio w związku z sytuacją wojenną. Zerwanie natomiast *de iure* stosunków pomiędzy obu tymi państwami miało miejsce dopiero wraz z podpisaniem traktatu pokojowego z Bułgarią, 27 XI 1919 r. w Neuilly. Na mocy art. 171 owego traktatu anulowano traktat pokojowy z Brześcia Litewskiego razem ze wszystkimi innymi układami, konwencjami i umowami, które Bułgaria podpisała po wybuchu I wojny światowej³⁵.

Po zerwaniu bułgarsko-radzieckich kontaktów dyplomatycznych Ententa dążyła do wykorzystania obszaru Bułgarii jako dogodnej bazy do interwencji zbrojnej przeciwko Rosji Radzieckiej³⁶. Realizacja tego celu była o tyle ułatwiona, że bułgarskie koła rządzące żywiły zdecydowaną wrogość do komunistycznego rządu radzieckiego, a ponadto pozostając w izolacji międzynarodowej po I wojnie światowej szczególnie były zainteresowane w pozyskaniu zaufania i przychylności mocarstw Ententy. Dopiero po dojściu do władzy A. Stambolijskiego (1919 – 1923) stosunki bułgarsko-radzieckie uległy poprawie, choć przywódca Bułgarii nie zdecydował się na wznowienie z Moskwą stosunków dyplomatycznych.

* * *

Przedstawiony wyżej stosunkowo krótki etap w dziejach stosunków bułgarsko-radzieckich: od podpisania porozumienia rozejmowego w Brześciu Litewskim 15 XII 1917 r. do faktycznego zerwania kontaktów dyplomatycznych między rządem bułgarskim a rządem radzieckim w połowie września 1918 r., stanowi świadectwo usilnego poszukiwania z jednej strony więzi międzynarodowych przez młode, jeszcze nie okrzepłe państwo radzieckie, z drugiej zaś – koniunkturalnego zbliżenia Sofii z rządem bolszewików.

Jednakże, niezależnie od różnych celów, jakie przyświecały obu stronom, i metod przez nie stosowanych, pozostaje realną rzeczywistością, że pomiędzy Bułgarią a Rosją Radziecką wkrótce po Październiku 1917 r. zostały ustanowione stosunki dyplomatyczne *de facto*. Można zatem mówić – chociaż na stosunkowo krótką metę – o faktycznym uznaniu rządu bolszewików przez rząd

³³ Tamże, s. 52.

³⁴ W. Chadżinikołow, *Stopanski odnoszenija i wryzki meżdu Bylgarija i Sywetski Syjuz do 9 septemwri (1917 – 1944)*, Sofija 1956, s. 58 – 59.

³⁵ B. Kesjakow, *Prinos kym diplomaticzeskata istorija na Bylgarija*, t. III: *Nojskijat dogowor*, Sofija 1926, s. 30 – 31.

³⁶ Szerzej na ten temat zob. M. Birman, *Kontrrewolucjonnaja rol Ssza i Antanty w Bolgarii w 1918 – 1919 godach*, „Woprosy istorii”, Moskwa 1951, kn. 5, s. 40.

bułgarski, a tym samym o przyznaniu przezeń władzy komunistycznej w Rosji suwerennej podmiotowości międzynarodowo-prawnej.

Ponadto w omawianym wyżej okresie w stosunkach bułgarsko-radzieckich doszło do podpisania ważnych dla obu stron układów i porozumień takich, jak układ rozejmowy, traktat pokojowy, umowa o wznowieniu nawigacji jednostek pływających Bułgarii i Rosji, o ustanowieniu łączności pocztowej i telegraficznej czy konwencja o wymianie jeńców cywilnych i wojskowych. W kontaktach wzajemnych stroną zabiegającą przede wszystkim o zakończenie wojny, zawarcie pokoju i ustanowienie przyjaznych stosunków był rząd bolszewików, którego gotowość w tym względzie bułgarskie koła rządzące usiłowały zdyskontować dla własnych interesów gospodarczych. Na tym odcinku Sofia starała się nawet prowadzić samodzielną politykę poza plecami swych sojuszników z Czwórprzymierza. Należy wszakże podkreślić, że rozwój stosunków Bułgarii z Rosją Radziecką w omawianym okresie determinowany był w stopniu decydującym zależnością Bułgarii od Niemiec. Jako sojusznik państw centralnych Sofia zmuszona była uzgadniać, a raczej podporządkowywać swe stanowisko pozycji mocarstw koalicji niemieckiej — i to zarówno podczas rokowań rozejmowych i pokojowych w Brześciu Litewskim, jak i później — poza stołem konferencyjnym. Stąd też trzeba stwierdzić, że wpływ konsekwentnej i radykalnej postawy bułgarskiego społeczeństwa na przyjęcie przez rząd bułgarski propozycji pokojowych Rosji Radzieckiej nie miał raczej charakteru zasadniczego, chociaż niewątpliwie posiadał niebagatelne znaczenie. O stanowisku bowiem Sofii wobec oferty rządu radzieckiego w ostatecznym rozrachunku decydowały Niemcy jako państwo wiodące w Czwórprzymierzu.

Elżběта Знамеровская-Ракк

БОЛГАРО-СОВЕТСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ПЕРВЫЕ МЕСЯЦЫ ПОСЛЕ ОКТЯБРЯ 1917 г.

Резюме

Во всем комплексе отношений между Болгарией и Советским Союзом в 1917—1944 гг. первые месяцы после Октября 1917 г. были особым периодом, когда имели место важные факты и наметились достойные внимания тенденции.

Несмотря на то, что политические цели и методы правительства большевиков и болгарского правительства диаметрально отличались, то все же обе стороны были заинтересованы в быстром прекращении военных действий и заключении мира. Это обстоятельство послужило основой подписания 15 декабря 1917 г. в Брест-Литовске соглашения о перемирии, одной стороной которого была Советская Россия, а другой — наряду с Болгарией — Германия, Австро-Венгрия и Турция как государства Четверного союза. Вскоре, в результате работы Смешанной комиссии, образованной по соглашению, был урегулирован ряд частных вопросов между Болгарией и Советской Россией, в том числе обмен гражданскими лицами и военнопленными, возобновление движения судов обеих сторон по Черному морю и Дунаю, установление взаимной почтово-телеграфной связи и т.д. Несмотря на кризис в мирных переговорах между советской делегацией и представителями государств Четверного союза, 3 марта 1918 г. был подписан мирный договор, который прежде всего освобождал стороны от необходимости вести изнурительные военные действия.

Подписание договора между Советской Россией и Болгарией означало де факто установление взаимных дипломатических отношений, и в Москве открылось болгарское дипломатическое представительство. Таким образом возникли возможности развития болгарско-

ветских политических и экономических отношений, однако вскоре им был положен конец, так как в середине сентября 1918 г., вследствие военных событий, болгарское представительство было вынуждено выехать из Москвы в Псков, оккупированный Германией; дипломатические отношения между Болгарией и Советской Россией фактически прекратились.

Перевела Лена Пустула

Elżbieta Znamierowska-Rakk

BULGARIAN-SOVIET RELATIONSHIPS IN THE FIRST MONTHS AFTER OCTOBER 1917

Summary

In the totality of relationships between Bulgaria and the Soviet Union in the years 1917–1944 the first months after October 1917 were a special period in which important facts and worth-indicating tendencies emerged.

Although in their goals and political methods the Bolshevik government and Bulgarian government were completely different, both parties were equally interested in the termination of war actions and establishing the peace. It is for this reason that both parties signed the armistice on the 15th of December 1917 in Lithuanian Brześć, together with Germany, Austro-Hungary and Turkey. — the states of the Alliance of Four. Soon, as a result of the work of the Mixed Commission — established by the treaty — numerous specific issues were solved between Bulgaria and the Soviet Russia — such as the exchange of civic and military prisoners, the restoration of navigation on the Black Sea and the Danube River, establishing of mutual postal-telegraphic links, etc. Despite the impasse in the peace talks between the Soviet delegation and the representatives of the Alliance of Four, on March 3 the peace treaty was signed, which above all freed both parties of the exhausting war actions.

The signing of the peace treaty between the Soviet Russia and Bulgaria meant *de facto* establishing of mutual diplomatic relations, which soon resulted in the creation of Bulgarian diplomatic agency in Moscow. In this way the possibility of developing Bulgarian-Soviet political and economic relationships emerged, which, however, soon disappeared. In mid-September 1918, as a result of military actions, the Bulgarian agency was forced to move from Moscow to Pscov, then occupied by the Germans, and the diplomatic relationships between Bulgaria and the Soviet Russia were in fact broken.

Translated by Michal Post